

John Adams, USAko bigarren presidentearen ikuspegiak 1780ko Bilboko egonaldiaren ondoren eta Bilbo ezagutzeko, XVIII mende bukaerako gida

Joseba Agirreazkuenaga Dr.

Universidad del País Vasco - Euskal Herriko Unibertsitatea

La estancia en Bilbao del segundo presidente de USA, John Adams en 1780 y sus observaciones sobre la villa, junto a la noticia de una guía artística-cultural de fines del siglo XVIII.

Camino hacia Paris J. Admans estuvo en Bilbao del 15 al 20 de enero de 1780. Visitó la villa de la mano de Gardoqui y se interesó por las instituciones político-administrativas de Bilbao y Bizkaia. De lo que observó, estudio y oyo nos transmitió sus impresiones y opiniones. Por otro lado, ofrecemos una descripción de una guía artístico-cultural de Bilbao escrita a fines del siglo XVIII para que los visitantes pudieran apreciar mejor sus atractivos materiales e inmateriales.

Estatu Batuetako bigarren presidentea, John Adams, Bilbon izan zen 1780an. Egonaldia eta hiriari buruzko iritziak. Horrekin batera, XVIII. mendearen amaierako artearen eta kulturaren gidaliburu baten berri.

Pariserako bidean, J. Admans Bilbon izan zen 1780ko urtarrilaren 15etik 20ra. Gardoquik lagundu zion hiriaren bisita egiten eta Bilboko eta Bizkaiko erakunde administratibo-politikoez interesa agertu zuen. Ikusi, ikasi eta entzun zuenari buruzko inpresioak eta iritziak utzi zizkigun. Beste alde batetik, XVIII. mendearen amaieran, bisitariek Bilboren eskaintza materiala eta ez-materiala hobeto ikusteko, Bilboko artearen eta kulturaren gidaliburu baten deskribapena ere eskaintzen dugu.

The visit to Bilbao by the second president of the USA, John Adams, in 1780, and his observations on the township, together with a description of a cultural-tourist guide from the end of the XVIII century

On his way to Paris, J. Adams was in Bilbao from January 15th to 20th, 1780. He visited the city on the invitation of Gardoqui and interested himself in the politico-administrative institutions of Bilbao and Bizkaia. He transmitted his impressions and opinions of what he observed, studied and heard. On the other hand, we offer a description of a cultural-tourist guide to Bilbao written at the end of the XVIII century, so that visitors could better appreciate its material and spiritual attractions.

XVIII mendearen bigarren erdian Bilbo hiriaren sendotze ekonomikoa agiri zaigu eta Europan zein Ameriketako portuekin harreman sendoak lantzen zituen. Bilboko merkataritza ezaguna zen eta bestalde Bilboko merkatarien zuzenbidezko antolaketak eragina erakusten du munduan zehar. Bizkaiko errepublikan antolatua agiri da Bilbo eta Bilboko merkatal etxeak bere eragina nabarmentzen saiatu ziren, egituratze sozio-politikoan zein eguneroko bizi-moduan, Espainiako Gortean, Madrillen, Europako eta Ameriketako portuetan. Itsas portuari zegokion ikuspegi kosmopolita lantzen zegoen, halaberrez eta borondatez, itsasoko liskarrak kudeatzeko, zuzenbide aberatsa bezain praktikoa buruturik zutelarik, bertako merkatariaik eta lege gizonak.

1780an eztabaida bizian zegoen berriz ere aduanen arazoa: Hazkunde ekonomikorako proiektu desberdinak agiri eta eztabaidatu ziren, merkatarien eta lur jabearen baitan. Donostiak zuen Caracaseko konpainiaren antzekoak Bilbon ere sortzen saiatu ziren, Buenos Airesekoa edo Luisianakoa, harreman zuzeneko merkataritza indartzeko asmoz. 1778an Bilbo Espainiar Ameriketako portuekin harreman zuzenak izateko aukera galtzen du, besteak beste Bizkaiko espazio ekonomikoa librea zelako, foruen antolaketaren arabera eta aduanak barrualdean lehorreko portuetan zeuden, Balmasedan, Orduñan, Gasteizen. Merkatarik batzuk eta Herri Adiskideetako buruzagiek konponbidea aurkitu nahi zuten, euskal erakunde publikoen nortasuna zainduz eta bestalde erresumako Gorteko administrazioak iragartzen zuen politika ekonomikoa berrira egokituz. Baina ezinezkoa zirudien. Mondragoen euskal herrialdeetako buruzagien bilkura, Konferentzia, burutu zen eta foruen jarraipena bere hartan, aduanak barrualdean daudela, egon behar dutela erabaki zuten.

1780tik 1800 urte bitartean, 20 urtetan atzerriko pertsona adituak eta jakintsuak Bilbo ezagutu ondoren bere bizipenak eta ikuspegiak utzi dizkigute. Bilbo, merkatal hiri garrantzitsua bihurtu zen Europako atlantiar kostaldean XVIII mendean zehar eta mende bukaeran bere aberastasuna begi bistako zen, A. Zabalak bere liburuan azaldu duenez gero.

Garaiko bidaiari idazleen artean, ezagunena G. Bowles irlandarra dugu. Bizitzeko toki egokiena zela iruditu zitzaion Bilbo eta idatzi ere idatzi zuen bere garaiko Bilbo goraiatuz, 1775koa: *“En fin, Bilbao es un pueblo donde se puede vivir con mucha comodidad y gusto, por el extendido comercio que en çel se hace, por su clima, por sus frutos por el agrado de sus habitantes y por la cordura con que etán hechas sus leyes civiles y de comercio. Entre ellas hay una contra la ingratitud, a cuyo delito señala castigo”*(1789,326). Bilbotar peto petoa bihurtu zen eta bere liburuan hainbat orri jakingarriak idatzi zituen. Jovellanosena ere ezin ahaztu 1791an. Bramsemena 1822an eta Symposium honetan agiri diren beste batzuk. Nire ustez, bidaiari eta idazle hauen ikuspegiak Bilboko bizimodua ezagutzeko garrantzi handikoak dira eta bereziki XVIII mende bukaerako gida gisakoa, amaieran aipatuko dudanez gero. Testu guztien edizioa noizbait burutu beharko da.

Nik oraingoan, Adamsena eta mende bukaerako ibilbide ilustratuak aipatuko ditut. John Adams 1780ko urtarrilaren 15tik-20ra, egon zen Bilbon eta garaiko ikuspegi zehatza hartu zuen eta idatzi zuen egunerokoan agertu zuen.

Zergatik egin zuen bidaia?

Europara bere bigarren bidaia zen 1779an hasi zuena. 1776an ipar Ameriketako kolonia ingelesak independentzia hartu zuten. Uztailaren 4an egineko deklarazioaren idazletarikoak izan zen. 1777an European barrena ibili zen, Estatu berrien adierazpena zabaltzen. Bigarren aldiz, Pariserantz abiatu zen bertan Frantziaren onespena lortzeko eta azken ituna sinatzea lortu zuen 1783an. Beraz diplomatiko legez iritsi zen. Bostonetik atera zen eta 1779ko abenduarren 8an Galiziako Ferrolean sartu behar izan zuen itsasuntzia egoera kaxkarean zegoelako. Ondoren itsasoz egin beharrean lehorrez Parisera abiatzea erabaki zuen.

J. Adams, 1735an jaio eta 1826an hil zen. Erlizoz "unitarian" aukerakoa zen. Legegizona, Harvard Collegean 1755an graduatu zen. Federalista joerakoa. Lehendakariordea izan zen 1789an G. Washingtonen hurrengo 1796arte eta 1797ko martxoaren 4tik 1801ko martxoaren 3arte, USAko bigarren lehendakaria.

Bilbon ikusi eta ikasi zuena

Mandoak, zaldiak, kalesan heldu zen Bilbora, berekin batera seme bi John eta Charles, 12 eta 9 urtekoak, idazkari partikulara, Frantziako negoziatzaileak idazkaria, bere zerbitzaria, merkataria eta medikua. Erdi gaixorik heldu ziren Bilbora, katarroz eta kalenturez, bidai gogorraren ondoren, indaberritzeko askoz Bilbon. "*We were all sick with violent colds and coughs; some of the servants and children were so ill*". Horregatik, Gardokitarren laguntza izan arren, badirudi ez zirela eroso sentitu Bilbon. Gardokiren merkatal etxeak, Ingalaterra eta ipar Ameriketako portuekin harreman zuzenak lantzen zituen eta independentisten aldeko joeran nabarmendu ziren.

Ez zuen aurkitu Bilbon etxe edo ostatu erosorik, tximinia, sua eta leiho bakoak baitziren. Espainiako mugan azkenik, tximiniako ostatua aurkitu zenean, aipatu egin zuen. Bilbotik mugara, errepide kaxkarrak eta latzak, inguru menditsua zelako, baina bestalde bide hobeak eta lurrak banaturik zeudela baserriarren artean, azpimarratu zuen. Bizkai eta Gipuzkoako etxeak Galizia Leoi edo Gaztelakoen parean, zabalagoak eta hobeak zirelakoan agiri direla idatzi zuen, baina ostatuak behintzat, antzekoak. Donibane Loihutzunera iritsi zenean, orduan bai aldaketa nabarmena gertatzen zela, hoberantz jakina, idatzi zuen.

Hala ere ez zuen denbora alperrik galdu eta Ameriketako Estatu Batuetako konstituzio politiko berriaren idazketak sorturiko kezkez jabeturik, Bilboko eta bereziki Bizkaiko erakundetze politikoaz galdetu zuen eta ikasi ere bai, ondoren Bizkaiko erakundetze sozio-politikoaz bere iritzia eta ikuspegia eman zuelako. Bere idazkian Europako “*Democratic Republics*” gaiari buruz idatzi zuen eta bertan Bizkaikoa sartu zuen. Konstituzioen defentsari buruz 1787an, Bizkaiko aginte politikoaren nortasunez aipamena egin zuen.

Beraz, laburtuz, gai bi jorratu zituen: Egunerokotasunean ikusi zuenari buruz idatzi eta Bilbo-Bizkaiko erakundetze politikoaz.

Alde batetik Bilbon barrena, Gardoki gidaritzat zuela, egin zuen ibilbideaz eta ikusi zuenaz idatzi zituen eta bestalde Bilbo eta Bizkaiko erakundetzeari buruz egindako hausnarketak.

Bizkaiko erakundetzeaz eta bertako errepublika demokratikoaz, argi eta garbi adierazi zuen berez demokrazia barik, aristokraziaren agintea zela nagusi, demokrazia liberalaren itxuran. Europako errepublika demokratikoen artean, kokatu zuen Bizkaikoa: Baina bere iritzian, aristokraziak kontrolatzen duen demokrazia da eta horixe hain zuzen ere, gainditu behar zen iruzurrezko demokrazia zelako, aristokrata lur jabedunena eta beraz arbuiatu behar zena, zaldunek baino ez zutelako agintea lortzeko aukera: “*Thus we see the people themselves have established by law a contracted aristocracy, unde the appearance of a liberal democracy. Americans beware !*”

Bere iritzi honetan, beharbada, bere informazio iturria Gardokitarra merkataria izango bide zuen. Zehaztasunez mintzatzen da, zeintzuk ziren agintari bihurtzeko baldintzak ere azaltzen zuelako. Jaurerriko Diputatu nagusien aginte zuzenetik merkatariak bazterturik zeuden, hein batean, beste batzuetan merkatariak zaldun aristokrata lur jabedunekin ezkontza bidez, botere nagusiak lortzeko aukera ere bazutelako. Eta Jaurerriko aginte burokratiko guztia Bilbon kokaturik zegoen. Baina lur jabetzaren errentak premiazkoak ziren, 12.000 dukat, Diputatu nagusi izateko eta horrela lur aristokraziaren agintea bermatzen zen.

Diego Gardoki eta bere semearekin hirian barrena bisita gidatua izan zuen. Garaiko gida turistikoa balitz, prestatu zion ibilbidea Gardokik: Santiagoko eliza, erriberako portuak eta eskulangintzazko lekuak, baina tamalez ezer berezirik ez du aurkitzen. ez eta nabarmentzen bere begietan. Bete horrenbeste azaldu zion Bilbotik bere emazteari idatzi zion gutunean. Aipatu dugunez, katarro gogorra harturik daude bere bi semeak eta beste zerbitzariak ere Frantziara iristeko irrikitan zeuden

Bizkaiko etxeak Kantauri aldeko besteekin parekatuz gero, hobeak eta eroasoagoak zirela esaten du, lurrak hobeto daudela landurik eta Conneticako Estatua gogoratzen dio. Baina gustura berez, Donibane Lohitzunen sartzen

denean aurkitu zuen bere burua, bere tamainako eta statuseko zibilizazio materiala aurkitu zuelako. Ostatuak garbiak txukunak eta bere girokoak aurkitu zituen.

Besteak beste, Bilboko merkatarien kontsulatuaren deskribapena egin zuen, itsasoko zuzenbidearen aitzindaria zena. Ormetan eskegita zeuden margoak deskribatzen ditu, errege erreginarenek, London Amsterdam eta Ambe-reseko merkatal harremanetako zentroak.

Bidaierentzat, esaten du, Bizkaiko errepideak hobeak zirela eta seguruagoak.

Azkenik emazterari idatziriko gutuna erakusten dugu eta bertan ere agiri da, Bilbon ezer berezirik ezin diola erosi, ez zuelako aurkitzen.

Azken batean, Bilboko bisita, halabeharrezko presaz eginikoa da, helburua lehen bait lehen Parisera iristea baitzen. Bestalde, antolaketa politikoaz zuen kezka teorikoa eta praktikoa, Bilbon eta Bizkaian indarrean ezarri zuen eta Bizkaiaiko kasua aztergai bihurtu zuen Europako ikuspegi orokorraren baitan. Baina Humboldt diplomatiko Prusiarrarekin alderatuz, badago diferentzia nabarmena: Humboldt bigarrenez hurbildu zen Euskal Herrira, ezagutza sako-nagoa burutzeko eta ikerketa giroan murgiltzeko, ez hizkuntzaren arloan soilik, erakundetze soziopolitikoak berebiziko garrantzia hartu zuelarik. Demokraziaren oinarrian bere mundu berriko Estatu Batuen proiektu berria eraikitzeko, ikasketa guztiak hartzeko prest agiri zaigu J. Adams eta Bilbo eta Bizkaiko esperientzia ez zuen ahaztu aurrerantzean.

1790ko Bilboko gida

Bigarren zati honetan, aipatu nahi nuke, aurretik berriz argitaratu nuen testua, non lehendabizikoz, pentsakera turistiko eta bisitari baten ikuspetik. Izenburua argia: *Paseos por Bilbao o cartas familiares sobre esta villa por D.M.V.D.R.* Bilboren azterketa artistikoa eta kulturala burutzeko asmoz, idatzi zen testuaren ardatza. Irakurri nahi duenak, *Bidebarrieta* aldizkari honen zazpigarren zenbakian du testu osoa. Baten batzuetan pentsatu dut delako testua ez zela jatorrizkoa, beharbada Quadra de Salcedok asmatua baizik, jatorrizkoa ikusteko paradarik ez dudalako izan. Dena dela, beste alde batetik, garaikoa dela dirudi. Testua, literatur tonuan idatzirik egon badago, ondo zaindua bere estiloan eta modu atseginez, irakurtzekoa dugu. Horretarako, protagonista, elkarrizketa peripatetiko gisan agiri da, azalpenak emanez.

1790an Zaldunak Bilboko ikusten du: Gida baten abiapuntua. Urratsez urrats horra deskribapenaren edukia: Lau gai hauek ditu abiapuntutzat: Kalez kaleko ibilbideak, garaiko Bilbo ezagutzeko eta nabarmentzeko, edozein bisitari interesgarri bihurtuz. Badiridu, J. Adamsen esperientzia ezkorri erantzuteko idatzia balego bezala pentsaturik daudela ibilbideok. Horrez gainera, erakundeak, soziazitateak, ohiturak agertzen saiatzen da, ibilbidea bakoitzean. Honako ibilbideak proposatzen zituen:

1. Zamudioko Portaletik, Udaletxean, 9 margo, Luiz. Paret. D. Diego eta Doña Violantenak . Eraikuntza nagusiak: Udaletxea, San Anton eta harrizko zubia

2. Someratik, Areatzara, Bidebarrieta. Kaleen deskribapena, Artecalle, calle de las Platerias eta Tenderian, Eskribauak. Misericordia etxea eta Hospitala aipatzen ditu, lehena adibidetzat harturik, bertan ofizioak ikasteko aukera dagoelakp.

3. Erribera, Sta Maria, Zubia.

4. Carnicería vieja: Mailua erabiltzen da, zarata hotsa, herradores silleros bsatero palreneros

5. Santiagoko eliza: Jarron griego edo iturria. Neskameen eta emakumeen biltokia, Bilboko gizarteko esamesak burutzeko tokia. Zenzura soziala.

6. Jabendunak, maiorazgoak eta benefiziatuak biltzen dira. Hala ere gizarte arina da ilustrazioaren ondokoa.

7. 1404an egindako Santiagoko eliza. Erretaula 1546koa Guiot de Breua grandnek egina.

8. Velosticalle. Kanposantua.

9. Magdalena dago kalean Merienda, novillos y tamboril.

10. Jantziak eta merkataritza, mueble eta margoena, Rubens bat tarteo.

Kandela emoten erretzeko, Zorcico kanta. Pobreak eta pikaroak eta eskeko jende arrunta ere, izenez: Solomo, Quesito, Maragato, Morrudo Fracatriste, Mcoverde. Rapador, izena, ostutzen duena.

11. Ilustrazio mentalitate produktiboa: “Las fabricas y otros establecimientos debian aprovecharse de las felices disposiciones que algunos de ellos, demuestran y los poderosos harian un gran servicio al publico en tomar para su servicio uno que toro de estos muchachos”

Soportales: Biltzeko tokiak

12. Aratuzteak. Janariak, limonadak eta janak lur libreak. Ohitura garbiak zeuden lehen. 1718ko matxinada “un motin de las aldeas de Vizcaya contra los propietarios

13. Carta VII: Correo kalean Kafea: Jardinesen bestea, baina hau garrantzitsua. Deskribapena ederra da. “*Un cafe es todo y nada, en general 3es un mostrador de hombres... para el comerciante es una bolsa, donde va a encontrar a todo con quien tiene algun negocio, para el literato es academia.. para el poltico es un gabinete para el filosofo es una biblioteca*”.

14. Paseoa Begoñara: Irakaskintza. Begoñako deskribapena.

Aipaturiko bibliografia:

ADAMS Charles Francis, *Familiar letters of John Adams and his wife Abigail Adams, during the revolution*. Boston and New York, Houghton Mifflin Company, 1876.

ADAMS Charles Francis, *The works of John Adams, second President of the United States: with a life of the author, notes and illustrations*. Boston, Little, Brown, and Company, 1865, vol. III, orr. 254-257 vol. IV, pp. 310-313.

Bidebarrieta. VII. Bilbao. 2000.

BOWLES Guillermo, *Introducción a la historia natural y a la geografía física de España*. Madrid, 1789, 326.

Guillermo de Humboldt y el País Vasco. San Sebastian, Eusko Ikaskunta, 1925, trad. t. Aranzadi, pp. 75-79

NAVASCUES L.J., "John Adams y su viaje a Vizcaya en 1779" *Gernika. Eusko Jakintza. Revista de Estudios vascos. Revue des Etudes Basques*. Bayonne, 1947, II eta IV 395- 419.

Obras de D. Gaspar Melchor de Jovellanos. Diarios (Memorias íntimas) 1790-1801. Madrid, 1915, pp. 21-22

* * *

Bilbao, 16 January, 1780

My Dearest Friend,- We arrived here last night, all alive, but all very near sick with violent colds taken on the road for want of comfortable accommodations. I was advised on all hands to come by land rather than wait an uncertain time for a passage by sea. But if I had known the difficulties of travelling in that part of Spain which I have passed through I think I should not have ventured upon the journey. It is vain to attempt a description of our passage. Through the province of Galicia and again when we came to that of Biscay, we had an uninterrupted succession of mountains; through that of Leon and the old Castile, constant plains. A country tolerably good by nature, but not well cultivated. Through the whole of the journey the taverns were inconvenient to us, because there are no chimneys in their houses, and we had cold weather. A great parte of the way, the wretchedness of our accommodation exceeds all description.

At Bilbao we fare very well, and have received much civility from Messrs Gardoqui and Sons, as we did at Ferrol and Corunna from M. de Tournelle and M. Lagoanere. I wish I could send you some few things for the use of the family from hence, but the risk is such that I believe I had better wait until we get to France. I have undergone the greatest anxiety for the children through a tedious journey and voyage. I hope their travels will be of service to them, but those at home are best off. My love to them, Adieu, Adieu.

John Adams.

ADAMS Charles Francis, *Familiar letters of John Adams and his wife Abigail Adams, during the revolution*. Boston and New York, Houghton Mifflin Company, 1876, pp. 373-374.